

en gedachten niet alleen ‘doorgeven’ maar juist ook professioneel herscheppen in een waarachtig portret. Dat het in deze context sympathiek uitvalt, is dus niet zijn opzet.

Na 150 bladzijden – ruwweg een derde van het boek – betreedt Greet Hofmans het toneel. De ‘doorgeefster’ zoals Fasseur haar karakteriseert; de zelfverkozen middelares tussen aarde en hemel. Haar portret is bij gebrek aan betrouwbare bronnen onvolledig gebleven. De oogziekte van prinses Marijke is de aanleiding voor het contact. De verbindende schakel is een hofcamarilla, die in het boek van alle kanten wordt belicht. Een deel daarvan treedt op als kwade genius. Het boek is onbedoeld ook een studie van het hofleven in Nederland. Een Florentijnse intrige wordt het niet, de hoofdpersonen kunnen door hun karakterzwakte slechts beperkt worden gedramatiseerd. Het is evenwel begrijpelijk, dat de commissie van drie wijze mannen, die in opdracht van de regering de Hofmans affaire tot een goed staatkundig einde moest brengen, een zuivering onder de hovelingen heeft geadviseerd.

De ‘doorgevingen’ – het woord is sinds het verschijnen van dit boek gemunt in de Nederlandse taal – betreffen ook de politiek. De conferenties in Het Oude Loo zijn een plaats van uitwisseling van de wonderlijkste ideeën over wereldvrede en wereldreligie. De geschiedschrijving ervan is hoe langer hoe minder van de komedie te onderscheiden. De rationele dimensie van het pacifisme in de Koude Oorlog raakt uit het zicht evenals de rationele ethiek van het vrijzinnig protestantisme. Enkele discussianten constateren dat bij leven en welzijn en haken af. De ‘heilige rest’ houdt vol en staat nu te kijk als een groep van wereldverbeteraars in en rondom Baarn die hun rationaliteit hebben ingeruild voor kinderlijke eenvoud en hardnekkige intriges.

Het decor is zo absurd, dat de andere hoofdrolspeler er bij voorbaat door is verontschuldigd. Bernhard komt er bij al zijn economische en amoureuze escapades in het boek van Fasseur goed van af. De auteur wil recht

doen aan zijn persoon en treedt nadrukkelijk voor hem in het krijt wanneer de gepubliceerde onwaarheden onhoudbaar blijken op basis van bronnenonderzoek en rationaliteit. Een kritische waarnemer als de inmiddels overleden journalist Wim Klinkenberg wordt herhaaldelijk op zijn nummer gezet. Bernhard is niet alleen de eerste die Greet Hofmans heeft binnengehaald, hij is ook de eerste – na hilarische ‘doorgevingen’ over de verzorging van zijn paarden – om terug te keren tot het gezonde verstand.

Wat aanvankelijk de sensatie van het boek leek – volledige publicatie van het rapport van de commissie Beel – blijkt achteraf een anticlimax. Maar niet voor fijnproevers. De letterlijke tekst van de mannen die in 1956 om hun politieke ervaring en wijsheid werden uitgekozen, is een schitterende bron van tijdgebonden eerbied voor de monarchie en van persoonlijke kritiek in ambtelijk proza. Er is ook een *basso continuo* in het verhaal van Fasseur. Juliana heeft bij alle aandacht voor de ‘doorgevingen’ haar constitutionele taak er niet of nauwelijks door laten beïnvloeden.

JAN BANK,
AMSTERDAM

Helvoort, T. van, ***De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening. Een halve eeuw scheikunde in Groningen, 1945-1995*** (Geschiedenis van de Groningse universiteit 4; Hilversum: Verloren, 2008, 392 blz., ISBN 978 90 8704 015 4).

De titel mag dan enigszins gekunsteld klinken, hij dekt wel de lading. Van Helvoort beschrijft in *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening* de geschiedenis van een halve eeuw scheikunde aan de Groningse universiteit. De titel van hoofdstuk 15 vat het boek goed samen: ‘excelleren in de chemie onder universitaire turbulenties’. Het gaat Van Helvoort niet zozeer om de

ontwikkeling van de scheikunde als wetenschap, als wel om de ontwikkeling van de opleiding en de onderzoeksgroepen in de veranderende academische context. De kracht van het boek ligt in de analyse van de 'chemie' tussen bestuurlijke hervormingen, demografische ontwikkelingen, maatschappelijke debatten, internationale trends, de studentencultuur, de veranderende relaties met de chemische industrie, en niet te vergeten de persoonlijkheden van enkele hoofdrolspelers.

In de eerste helft van de twintigste eeuw werd de Groningse scheikunde lang gedomineerd door twee hoogleraren. Na de oorlog volgde er een periode van snelle personeelwisselingen, tot anorganisch chemicus Elco Wiebenga werd benoemd. Tijdens de explosieve uitbreiding van de bètafaculteiten in de jaren zestig wist hij talentvolle mensen aan te trekken, die hij niet zelden onderdelen van zijn eigen leeropdracht toeschoof. Onder de nieuwe stafleden waren ook Jan Kommandeur (fysische chemie) en Hans Wijnberg (organische chemie), die allebei in Amerika hadden gestudeerd en gewerkt. Zij zijn als 'onwaarschijnlijk duo' de eigenlijke hoofdpersonen van dit boek. Ondanks, of dankzij, hun tegengestelde persoonlijkheden wisten ze gezamenlijk een sterke en dynamische academische gemeenschap op te bouwen, samen met vooraanstaande chemici als W. Drenth, H. Berendsen en G. Sawatzky. Er kwam bovendien een opleiding technische chemie, onder leiding van D.J. Gerretsen.

De nieuwe generatie chemici legde actief contact met de industrie, en mengde zich enthousiast in maatschappelijke debatten, ook toen de scheikunde onder vuur kwam te liggen in verband met milieuproblemen (Silent Spring!) en wapenproductie (Agent Orange!). Als reactie daarop werd, mede op initiatief van de studenten, een 'vrije studierichting' geïntroduceerd, met daarin uitgebreid aandacht voor maatschappelijke en ethische vraagstukken.

De belangrijkste vernieuwing betrof het personeelsbeleid. Het aantal tijdelijke aanstellingen werd uitgebreid, terwijl een vaste aanstelling bleef

voorbehouden aan degenen die 'professorabel' werden geacht. Daardoor ontstond al snel een personeelsstructuur met relatief veel hoogleraren, weinig middenkader, en een grote groep promovendi en postdocs die werden geacht na enkele jaren weer te vertrekken. Dit 'Groningse model' was uitermate succesvol, maar het bleek maar één generatie houdbaar. In de jaren negentig bleken de kosten uit de hand te lopen, terwijl een pensioengolf het hooglerarenbestand plotseling decimeerde. Veel talentvolle chemici waren overigens al eerder vertrokken of weggekocht, omdat ze in het Groningse model moeilijk een eigen 'imperium' konden opbouwen, zoals Van Helvoort het formuleert.

De rode draad in Van Helvoorts verhaal is de 'amerikanisering' van de universiteit na de Tweede Wereldoorlog. De universitaire structuur én cultuur gingen ontegenzeggelijk steeds meer op die in Amerika lijken: de verhoudingen tussen studenten en staf en tussen hoogleraren en overige medewerkers werden geëgaliseerd, het personeelsbeleid werd flexibeler, het onderwijs werd massaler en de samenwerking met de industrie werd intensiever, evenals de aandacht voor maatschappelijke contacten en *public relations*. Competitie werd de norm en 'excellentie' het ultieme doel. Maar, vraagt Van Helvoort vervolgens, kunnen we dit wel 'amerikanisering' noemen? Was Amerika inderdaad het voorbeeld dat bewust werd nagevolgd? En zo ja, welk Amerika dan? Want het Amerikaanse universitaire systeem is alles behalve eenvormig. Deze vragen zijn op de achtergrond steeds aanwezig.

De conclusie is dat er geen *masterplan* was op nationaal of zelfs universitair niveau. De amerikanisering was het resultaat van een reeks kleine stapjes die ieder samenhangen met specifieke lokale omstandigheden. Maar tegelijk beschouwden de Groningse chemici Amerika echter wel expliciet als hun voorbeeld. Daardoor liepen ze vaak vooruit op maatregelen die later centraal werden ingevoerd. De Groningers konden dus flexibel insprijngen op nieuwe regels,

terwijl anderen nog bezig waren te begrijpen wat er aan de hand was. Die flexibiliteit werd nog eens versterkt door de voortdurende discussies, aangezwengeld door de tegenpolen Wijnberg en Kommandeur. Bovendien wisten de chemici een hechte academische gemeenschap te smeden, met een sterke 'collectieve drive'. Onder deze omstandigheden konden jonge wetenschappers excelleren, aldus Van Helvoort.

Van Helvoort schrijft terecht dat 'amerikanisering' een complex begrip is, dat op vrijwel alle naoorlogse ontwikkelingen kan worden geplakt. Zelf lijkt hij daar soms ook niet aan te kunnen ontsnappen. Bijvoorbeeld door zowel zuiver wetenschappelijk onderzoek als samenwerking met het bedrijfsleven als Amerikaanse exportproducten te beschouwen. Dat hangt misschien samen met zijn ietwat ééndimensionale schets van de vooroorlogse universiteiten als ivoren torens naar 'Duits' model. Dat neemt echter niet weg dat dit boek een verhelderend inzicht geeft in hoe de turbulente ontwikkelingen in de naoorlogse academische wereld uitpakten op de werkvloer van het universitaire onderwijs en onderzoek.

DAVID BANEKE,
UNIVERSITEIT LEIDEN

Schenk, Joep, met medewerking van Timmer, Petra, **Groningen-gasveld vijftig jaar. Kloppend hart van de Nederlandse gasvoorziening** (Amsterdam: Boom, 2009, 224 blz. + dvd, € 24,50, ISBN 978 90 8506 763 4).

Op 22 juli 1959 werd op het land van boer Boon bij Slochteren aardgas aangeboord. Ter herdenking van deze gebeurtenis heeft de Nederlandse Aardolie Maatschappij (NAM) het initiatief genomen om de geschiedenis van 'de gasbel' in Groningen te laten vastleggen. In een viertal hoofdstukken beschrijft Joep Schenk de geschiedenis van het Nederlandse aardgas. Het

eerste hoofdstuk gaat over de activiteiten van de in 1947 opgerichte NAM tot aan de ontdekking van aardgas in 1959. Zoals de naam al aangeeft, lag de nadruk op het zoeken naar olie. Het aardgas dat regelmatig werd aangeboord, werd als een lastig bijproduct gezien. Dat veranderde toen duidelijk werd dat het gasveld bij Slochteren zeer omvangrijk was. De exacte omvang van dit veld werd overigens continu opgewaardeerd. Hoofdstuk 2 beschrijft het bekende succesverhaal van de introductie van het aardgas in de Nederlandse samenleving. Bijzonder in dit verband is het zogenaamde Gasgebouw, de wijze waarop de gasvoorziening is georganiseerd en de manier waarop dit tot stand is gekomen. Het Gasgebouw is namelijk een voorbeeld bij uitstek van publiekprivate samenwerking avant la lettre tussen de industrie (Shell, Esso) en de overheid (inclusief Staatsgasbedrijf en DSM). In korte tijd werd Nederland een echt aardgasland.

De veranderde situatie in de jaren zeventig komt in het derde hoofdstuk aan bod. Oliecrisis, opkomend milieubesef en economische crisis leidden tot een ander perceptie van het aardgas. Waar het gas eerst zo snel mogelijk moest worden opgemaakt, werd het aardgas nu van strategisch belang. Stijgende olieprijs en herverdeling van opbrengsten ten gunste van de staat leidden nu tot een sterke toename van de aardgasbaten met niet alleen voordelen maar ook nadelen. De grootschalige met aardgasbaten gefinancierde overheidsinvesteringen om de economie te stimuleren hebben later een sterk negatief imago gekregen en zijn bekend geworden als 'De Hollandse Ziekte'. Het laatste hoofdstuk behandelt de periode vanaf 1989 tot nu. Hierin staan vooral de pogingen om marktwerking in de gasector te introduceren. Opvallend is dat na aanvankelijke weerstand, Nederland rond de eeuwwisseling onder VVD-minister Jorritsma probeerde de gasvoorziening in snel tempo te liberaliseren inclusief de vorming van twee gasbedrijven. Dit streven mislukte onder andere door de energiecrisis in Californië en de val van

het tweede kabinet-Kok. De conclusie luidt dan ook dat het Gasgebouw, inclusief de grote rol voor de staat, nog grotendeels overeind staat. Wel is het transportbedrijf inmiddels afgesplitst van de exploitatie en de handelstak.

De tekst in dit hoofdstuk wordt afgewisseld met een groot aantal intermezzi van Petra Timmer. Hierin komen zeer verschillende onderwerpen aan bod, variërend van de vorming van aardgas miljoenen jaren geleden tot het Eems-Dollard verdrag over de rechten op winning en opbrengsten in het grensgebied van Nederland en Duitsland. De onderhandelingen hierover zijn tot in de hoogste internationale gerechtshoven uitgevochten. Opmerkelijk is ook het intermezzo over de opname van het aardgas in de canon van de Nederlandse geschiedenis.

Het boek is goed geschreven, goed leesbaar en zeer fraai geïllustreerd. Daarnaast is ook nog een dvd bijgevoegd met een aantal mooie historische opnames. De afstemming tussen de hoofdtekst en de kaderteksten levert op enkele plaatsen herhalingen op. Een voorbeeld is de tekst over het zuinig omgaan met aardgas (120 en 121). Verder blijft wat onduidelijk waarop de selectie van de overigens zeer informatieve intermezzi is gebaseerd.

Het boek biedt een goed overzicht van de ontwikkeling van Nederland als aardgasland. Het levert echter geen enkel nieuw inzicht op. Deels komt dit omdat het hele boek is gebaseerd op al gepubliceerde bronnen. Desondanks zou een nieuwe interpretatie van deze geschiedenis toch op zijn plaats zijn geweest. Nu is het een wel erg beschrijvend en volstrekt niet kritisch verhaal geworden. Ik heb vrijwel niets nieuws gelezen in dit boek. Zelfs de conclusies zijn alleen maar een samenvatting van het voorgaande, uitmondend in de gratuite stelling dat ondanks alle veranderingen de vanzelfsprekendheid van het Nederlands aardgas wordt bestendigd. Maar kritische vragen als hoe zit het met het opraken van het Nederlandse aardgas komen niet aan de orde. Nederland als aardgasrotonde in Europa komt wel

aan bod, maar ook hier ontbreekt elke kritische noot of toekomstvisie anders dan, om Joop den Uyl te parafraseren, de geruststelling dat alles zal blijven zoals het is. Ondanks alle verdiensten is dit boek in wetenschappelijk opzicht daarom een gemiste kans.

GEERT VERBONG,
TU EINDHOVEN